

Niet thuis geven

Schooluitval vanuit het perspectief van thuiszitters

In 2020 zou geen leerling meer thuiszitten. Voor iedere leerling zou er een passende onderwijsplek zijn gerealiseerd. Maar dit is ondanks allerlei inspanningen niet gelukt.

Geeft ons onderwijs niet thuis? En wat is ervoor nodig om wél alle leerlingen binnenboord te houden?

Sinds jaar en dag zijn er kinderen en jeugdigen die niet naar school gaan: de thuiszitters. Soms hebben ze een zogenoemde leerplichtonthefing, maar net zo vaak ook niet. Met de invoering van passend onderwijs in 2014 is geprobeerd de problematiek rond thuiszitten op te lossen. De doelstelling van het beleid was dat in 2020 alle leerlingen in een vorm van onderwijs zouden zijn opgenomen. Is dit gehaald? Zijn wij op school in staat door goede samenwerking iedere leerling passend onderwijs te bieden? Helaas, dit is niet het geval. In de *Thuiszittersbrief* van begin 2020 meldt onderwijsminister Slob dat hij er, ondanks alle inspanningen, niet in is geslaagd dit doel te bereiken.

Thuiszitten en gedragsproblemen

Waarom vallen leerlingen uit? De vooronderstelling in de algemene beeldvorming is dat er een relatie bestaat tussen gedragsproblemen en schooluitval. De omgang met en (didactische) aanpak van leerlingen met gedragsproblemen wordt in de onderwijspraktijk als moeilijk ervaren (Onderwijsraad, 2010). Het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) heeft subsidie beschikbaar gesteld voor praktijkgericht onderzoek in het kader van het programma 'Gedrag en Passend Onderwijs' (2017): 'Vooral de (...) aanpak van leerlingen met probleemgedrag staat hierbij voor ogen, omdat leraren in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs aangeven de omgang met deze leerlingen als een belasting te ervaren, met uitval en thuiszitten tot gevolg.'

Wat zijn 'gedragsproblemen'?

Wat zijn nu precies die gedragsproblemen waardoor leerlingen thuis komen te zitten? Dat wilden wij graag weten. Ons onderzoek (Van Binsbergen, Pronk, Van Schooten, Heurter & Verbeek, 2019) is dan ook gericht

op de 'gedragsproblemen' – die vanuit het onderwijs of NRO niet nader worden ingevuld – van leerlingen die thuiszitten én de relatie tussen deze problemen en ernstig schoolverzuim.

Het ontbreekt aan zicht op specifieke subgroepen of typen problemen

Onze probleemstelling luidde dat er in ruime mate wetenschappelijk onderbouwd zicht bestaat op ernstig verzuim en schooluitval. Maar de gegevens die voorhanden zijn, zijn te grofmazig voor maatwerk in de praktijk, gericht op het voorkomen van schooluitval. Het ontbreekt aan zicht op specifieke subgroepen of typen problemen. Pas wanneer deze in beeld zijn, wordt duidelijk wat er moet gebeuren om ervoor te zorgen dat de leerling weer aan leren toekomt en de school aan onderwijs geven.

Wij hebben voor de subgroep leerlingen die schuilgaat achter de noemer van cluster 4-onderwijs (gedragsproblemen) scherper in beeld gebracht wie deze leerlingen zijn en met wat voor problemen zij kampen. Hun gedrag staat bekend als 'moeilijk hanteerbaar' (Onderwijsraad, 2010). Maar wat wordt daaronder verstaan? Dit hebben wij nadrukkelijk vanuit het perspectief van leerlingen onderzocht.

Wat hebben we gedaan?

We hebben in een specialistische geïntegreerde zorg-onderwijsorganisatie (Altra te Amsterdam) onderzoek gedaan naar langdurend schoolverzuim: welke factoren leiden ertoe dat leerlingen thuis komen te zitten? We keken hiervoor naar 320 leerlingen in het speciaal

voortgezet onderwijs en in bovenschoolse onderwijszorgprogramma's. Dit deden we met behulp van een databestand van Altra, waarin CAP-J-classificaties zijn opgenomen. Dit Classificatiesysteem Aard van de Problematiek - Jeugd (CAP-J) bevat definities van problemen waarmee kinderen en jongeren zich bij de jeugdzorg aanmelden en waarvoor zij begeleiding en behandeling krijgen (nji.nl). Wij bekeken achtergrondgegevens en probleemkenmerken per leerling, volgens de CAP-J-classificaties. Konden we op basis hiervan voorspellen welke leerlingen al dan niet thuis kwamen te zitten? Hiertoe hebben we logistische regressieanalyses verricht (een statistische data-analyse, zie Hox, 2010). Daarnaast is gebruikgemaakt van een literatuurstudie, gestructureerde diepte-interviews (met twintig leerlingen) en aanvullende gesprekken met leerlingen en onderwijsprofessionals tijdens het meelopen in hun programma in een zogenoemd onderwijszorgarrangement (OZA).

Aannames uit de literatuur

Op basis van een analyse van de wetenschappelijke literatuur was de verwachting vooraf:

- dat achter de thuiszittersproblematiek gedragsproblemen schuilgaan (Lubberman, Mommers, Wester, 2014; Traag, 2012; Onderwijsraad, 2010), die samenhangen met moeilijk hanteerbaar gedrag op school en in de klas (Ten Brummelaar, Boendermaker, Harder, & Knorth, 2014; Rumberger & Russel, 2012; Onderwijsraad, 2010);
- dat jongens in schooluitval en thuiszitten een groter aandeel hebben dan meisjes (Rumberger & Lim, 2008; Hammond, Linton, Smink, & Drew, 2007; Kaplan, Peck & Kaplan, 2007);
- dat deze thuiszitters onvoldoende gemotiveerd zijn voor school (Traag, 2012; Onderwijsraad, 2010; Rumberger & Lim, 2008; Hammond et al., 2007);
- dat de cognitieve capaciteiten van thuiszitters tekortschieten en dat er bij hen meer schoolwisselingen plaatsvinden op grond hiervan (Traag, 2012; Traag & Van der Velden, 2011; Rumberger & Lim, 2008);
- dat er vaker een negatief advies ligt bij de transfer naar het voortgezet onderwijs (De Witte, Cabus, Thyssen, Groot, & Maassen van den Brink, 2014; Traag, 2012; Kaplan et al., 1995);
- dat het bij thuiszitters ontbreekt aan een voldoende mate van ouderbetrokkenheid en sociaal kapitaal (Rumberger & Russel, 2012; Traag, 2012), waarmee de sociale netwerken worden bedoeld waarin gezinnen verkeren;
- dat leerlingen die uitvallen op school en dus thuis komen te zitten uit een economisch gedepriveerde achtergrond komen (structurele armoedeproblematiek) of in een slechtere sociaaleconomische situatie zijn komen te verkeren (Doll, Eslami, & Waters, 2013; Ingels & Dalton, 2013);

- dat de sociale cohesie (samenhang) op school voor uitvallers tekortschiet of dat zij deze verstoren (Onderwijsraad, 2010; Suh, S., Suh, J., & Houston(2007);
- dat thuiszitters vaker dan andere leerlingen te maken hebben met justitiële maatregelen (Vermaes, Konijn, Jambroes, & Nijhof, 2014; Traag & Van der Velden, 2011; Sweeten, 2006; Loeber et al., 2003);
- dat zij vaker uit stedelijke gebieden komen (Rumberger & Russel, 2012; Traag, 2012);
- dat cultuur een rol speelt;
- dat de laatste school vaker een categorale school is (een school met één niveau, zoals uitsluitend vmbo, in plaats van diversiteit in typen onderwijs) (Rumberger & Russel, 2012; Traag, 2012; Traag & Van der Velden, 2011; Hammond et al., 2007).

Meisjes hebben een licht hogere kans op thuiszitten

Wat uit onze analyse blijkt

Verrassend genoeg bleek dat voor de ruim zestig thuiszitters (van de 320 leerlingen uit de steekproef) niet alle aannames, zoals hiervoor genoemd, een voorspeller van thuiszitten waren. Zo vonden wij:

- voor de zuiver externaliserende gedragsproblematiek (dus opstandig, antisociaal en oppositioneel gedrag) geen *hogere* (maar zelfs een lagere) kans op thuiszitten;

- juist voor meisjes een licht hogere kans op thuiszitten;
- voor internaliserende gedragsproblematiek een hogere kans op thuiszitten;
- geen indicaties dat een gebrek aan schoolmotivatie of cognitieve problemen bepalend zijn voor thuiszitten;
- dat 'ouderbetrokkenheid' en 'sociaal kapitaal' als termen niet goed weergeven wat thuis speelt – uit onze statistische analyse komen 'relatieproblemen tussen ouders', 'gescheiden ouders', 'problemen met loyaliteit van kind naar ouder' en 'geen contact met een ouder' naar voren als variabelen die samenhangen met thuiszitten en uit de interviews met leerlingen komen overbelasting van ouders, overmatige stress of ernstige problemen thuis naar voren;
- dat vaker gebukt gaan onder justitiële maatregelen wel naar voren komt, maar met name in beschermende zin. Denk aan politiecontacten vanuit een beschermend optreden (in verband met weglopen, vermissing en opsporen). Of aan gesloten plaatsen en specialistische hulp (zoals jeugdzorg-plus, ggz-hulp).

Toelichting

Wij hebben dus géén grotere kans op thuiszitten gevonden voor wat men noemt 'de zuiver externaliserende gedragsproblematiek' (lastig hanteerbaar of antisociaal gedrag). Wél voor de overwegend 'internaliserende gedragsproblematiek'. Hierbij gaat het om leerlingen die gebukt gaan onder psychische problematiek. Bijvoorbeeld: stemmingsproblemen, identiteitsproble-

men, overgewicht, zelfbeschadiging, overmatige stress. Verder spelen bij thuiszitters ernstige problemen thuis of ernstige problemen bij ouders.

Leerlingen met deze problemen zijn vaak in beeld bij instanties en hulpverleners (waaronder ook scholen, besloten of gesloten jeugdhulp en ggz).

Daarbij vonden wij in onze steekproef bovendien voor beide groepen voorspellers (internaliserende problemen en thuisproblemen) dat de samenhang die hieruit voortvloeit met het aangewezen zijn op instanties (specifiek volgens CAP-J: 'problemen met hulpverleners of instanties', waaronder ook scholen, 'besloten of gesloten jeugdhulp' en 'ggz-hulp') op zich ook voorspellend is voor thuiszitten.

We moeten, kortom, extra alert zijn op schooluitval wanneer leerlingen gebukt gaan onder problemen thuis of psychische problemen hebben en hierdoor aangewezen zijn op hulp door instanties.

Bij thuiszitters spelen ernstige problemen thuis

Maar gedragsproblemen bestaan toch?

Op basis van de literatuur hadden we verwacht 'de jongens met ernstige gedragsproblemen' aan te treffen onder de thuiszitters. Deze groep blijkt in onze steekproef echter juist minder vaak thuis te zitten – de kans op langdurend verzuim en thuiszitten is kleiner. Er lijkt eerder sprake te zijn van veel kort verzuim. Het aantal interventies in de klas ligt bij deze jongens hoger dan gemiddeld: het uit de klas verwijderen, de oudergesprekken. De schorsingen en het van school verwijderen liggen mogelijk eveneens bovengemiddeld, maar deze leerlingen gaan meestal wel weer terug naar (een) school en worden geen schoolmijder, in de zin van thuiszitten.

Hoe komt het dan dat we bij 'thuiszitters' toch vaak denken aan deze jongens? Leerlingen die problemen veroorzaken in de klas door hun antisociale gedrag vragen veel aandacht. Zij bezorgen hun leraren waarschijnlijk veel stress (en ervaren zelf vermoedelijk minder stress). Zodoende blijven ze lang op het netvlies. Ook al gaat het om kleinere aantallen, zij bepalen toch het beeld.

Een sluitend pedagogisch netwerk

Hoe kun je de problemen van thuiszitters oplossen en bevorderen dat zij de schoolgang hervatten? In gesprekken met leraren en jeugdhulpprofessionals verbonden aan de OZA's in ons onderzoek blijkt dat (regionale) samenwerking met jeugdhulporganisaties de route is. Wel wordt opgemerkt dat een integrale aanpak vaak te laat van de grond komt. Dikwijls pas

Onderzoeksrapport

Meer informatie vind je in het onderzoeksrapport: Van Binsbergen, M. H., Pronk, S., Van Schooten, E., Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). 'Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van leerlingen.' Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Het is te downloaden van kohnstammstituut.nl/rapport/niet-thuisgeven.

lang nadat leerlingen zijn uitgevallen en uiteindelijk in een OZA instromen, vanuit een situatie van thuiszitten. Concrete en intensieve samenwerking tussen jeugdhulp en school start vaak pas in het speciaal onderwijs, niet al in het reguliere onderwijs. Tijdverlies geeft (nog meer) achterstand, een achterstand die moeilijk is in te lopen.

Zowel uit de literatuur als uit onze steekproef komt naar voren dat de problemen doorgaans al lang spelen, vaak al tijdens het basisonderwijs of zelfs daarvoor. Het feitelijke thuiszitten (de schooluitval) start meestal na de transfer naar het voortgezet onderwijs. Toch blijkt ook een groot aantal leerlingen al eerder op het speciaal (basis)onderwijs te zijn geplaatst, vanuit ernstige problemen, niet vanuit cognitieve tekorten. Die tekorten ontstaan bij hen eerder uit de achterstand die zij oplopen door overplaatsing naar het speciaal onderwijs en door uitval na een transfer naar het voortgezet onderwijs. Dit onderstreept het enorme belang van er op tijd bij zijn, bij voorkeur al in het basisonderwijs.

Tijd winnen

Wanneer er al op de basisschool – of tijdens de overgang van de basisschool naar het voortgezet onder-

Tip! Lees ook de artikelen 'Hoofbegaafd én thuiszitter. Aanpak op de grens van zorg en onderwijs' (december 2019) en 'Preventie schoolverzuim? Richt je aandacht op aanwezigheid' (oktober 2020). Je vindt beide in de materialenbank op lbbbo.nl.

wijs – meer zou worden samengewerkt tussen school en jeugdhulpverleners, zou er belangrijke schooltijd gewonnen worden. De samenwerking zou preventief kunnen worden ingezet en gericht moeten zijn op het voorkomen van verzuim en uitval.

Hoe kan die samenwerking eruitzien? Een voorbeeld. Voor stemmingsstoornissen, depressie en trauma (internaliserende gedragsproblemen) bestaan er wetenschappelijk getoetste behandelprotocollen, die in samenwerking *achter de schermen* kunnen worden ingezet. Een diagnose zou op zichzelf geen reden moeten zijn voor plaatsing in het speciaal onderwijs. Het kind zou wel behandeling moeten krijgen, met behoud van

privacy tussen kind en behandelaar, gesteund vanuit school. Mogelijk kan door een dergelijke preventieve samenwerking plaatsing in het speciaal onderwijs voorkomen worden.

Concluderend

Uit ons onderzoek blijkt dat met name de volgende factoren samenhangen met thuiszitten:

- internaliserende problematiek;
- afkomstig zijn uit gebroken gezinnen met ernstige problemen in de thuissituatie;
- een indrukwekkende school- en hulpverleningsgeschiedenis.

Opvallend is dat er bij leerlingen die thuiszitten vaak sprake is van een normale intelligentie, maar afstroom qua onderwijsniveau. De uitval (het thuiszitten) manifesteert zich met name in het voortgezet onderwijs. Dit, terwijl de problematiek van de leerlingen doorgaans al langer speelt.

Tijdige samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp is van groot belang om deze leerlingen binnenboord te houden, op weg naar inclusief onderwijs (op hun normale intelligentieniveau), zonder uitval.

De literatuurlijst bij dit artikel is te vinden in de materialenbank op lbbbo.nl.

Erik van Schooten

Dr. Erik van Schooten is sinds 1985 werkzaam als onderwijsonderzoeker bij het Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam. Tevens is hij docent Methoden en technieken van sociaalwetenschappelijk onderzoek en lector Taalverwerving bij Hogeschool Rotterdam.

Sanne Pronk

Sanne Pronk (MSc) werkt als programmamanager onderwijszorg bij iHUB, de alliantie tussen Altra, Horizon, de Opvoedpoli en De Nieuwe Kans. Ook doet zij promotieonderzoek naar het intensieve onderwijszorgprogramma School2Care.

Marion van Binsbergen

Dr. Marion van Binsbergen heeft ruime werkervaring in de jeugdzorg en forensische psychiatrie, zowel uitvoerend en leidinggevend als op het vlak van wetenschappelijk onderzoek.